

Загнетавай, Я. Янішчыц і інш.). Асаблівае месца ў літаратуразнаўчай спадчыне А. Сыса займае цыкл артыкулаў, прысвечаных П. Багрыму, дзе выявілася паважлівае стаўленне аўтара да гістарычных фактаў, уменне гэтыя факты адшукаць і адпаведным чынам вытлумачыць.

Яшчэ ў першым паэтычным зборніку “Агмень” малады А. Сус у форме трыяды “маці – мова – вечнасць” выразна сфармуляваў ідэйна-эстэтычныя прыярытэты. Гэтыя словы сталі, па сутнасці, своеасаблівым кодам яго паэзіі, што знайшло ўвасабленне ў творах як гэтай кнігі, так і наступных прыжыццёвых (“Пан Лес”, “Сус”), а таксама пасмяротных (“Лён”, “Alaiza”) выданняў. З’яўляючыся паэтам, які па характары, складзе душы быў схільны да адкрытага, маналагічнага, грамадзянска-тэмпераментнага выяўлення пачуццяў, А. Сус, разам з тым, не цураўся і мяккага лірызму, і засяроджанага роздуму, і песеннасці. З гадамі гэтых якасцей у яго паэзіі станавілася ўсё больш. Не ўсе вымярэнні мастацкага свету А. Сыса знайшлі адлюстраванне ў дадзеным матэрыяле. Аднак пэўнае ўяўленне пра адметнасць і плённасць творчай асобы паэта, будзем спадзявацца, склалася. Запаветным жаданнем мастака было, каб “рунь пра сейбіта” расказала. Зайздросныя ўсходы паэтычнай *руні* Анатоля Сыса чакаюць новых інтэрпрэтацый.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Зорка Венера: творы / М. Багдановіч. – Мінск: Маст. літ., 1991. – 462 с.
2. Галубовіч, Л.М. Сус і кулуары: літаратурна-крытычныя эсэ / Л.М. Галубовіч. – Мінск, 2010. – 176 с.
3. Кавалёў, С. Як пакахаць ружу: літ.-крытыч. артыкулы пра маладую беларускую паэзію 80-х гадоў / С. Кавалёў. – Мінск: Бібліятэка час. “Малодосць”, 1989. – 80 с.
4. Купала, Я. Вершы. Паэмы. П’есы / Я. Купала; прадм. У. Гніламёдава. – Мінск, 2007. – 704 с.
5. Літаратура пераходнага перыяду: тэарэтычныя асновы гісторыка-літаратурнага працэсу / М.А. Тычына [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 363 с.
6. Парандовский, Я. Алхимия слова. Петрарка. Король жизни / Я. Парандовский. – М.: Правда, 1990. – 656 с.
7. Сус, А. Лён: выбраныя творы / А. Сус. – Мінск: Кнігазбор, 2006. – 436 с.
8. Сус, С. “Дагадзіў жа ты мне, Анатолю, дагадзіў...” / С. Сус // Дзеяслоў. – 2007. – № 2 (27). – С. 290–305.
9. Шынкарэнка, В. “Светлы мой, бялюткі ты мой хлопчык...” / В. Шынкарэнка // Крыніца. – 2001. – № 6 (66). – С. 25–30.
10. Штэйнер, І. “Свае руны мне не вышыць...”: спадчына Анатоля Сыса / І. Штэйнер. – Мінск, 2008. – 40 с.

Друк Г. М. (Мінск, Беларусь)

ПРАБЛЕМА КУЛЬТУРЫ АДНОСІНАЎ ДА ДЗЯЦЕЙ У ЛІРЫЧНЫХ ЗАПІСАХ І МІНІАЦІОРАХ ЯНКІ БРЫЛЯ

Багатая па тэматыцы і жанрах творчасць Янкі Брыля заканамерна вывучаецца ў рэчышчы развіцця беларускай літаратуры для дзяцей і юнацтва, хаця сам пісьменнік адводзіў сабе ў ёй сціплае месца: “І сум толькі мой: што я так мала пісаў пра дзяцей, хоць і марыў быць толькі дзіцячым пісьменнікам” [1, т. 5, с. 76]. Тэма дзяцінства, з’явіўшыся ў самым пачатку працы Брыля ў літаратуры, так і засталася той сферай, у якой пісьменнік пачуваў сябе вельмі гарманічна, свабодна, лёгка. Яшчэ ў 70-я гады Васіль Вітка выказаў меркаванне, што Брыль пакуль не стаў дзіцячым пісьменнікам у поўную меру сваіх магчымасцяў, але яму ёсць што сказаць, ёсць чаму навучыць, і ён

умее гаварыць з дзецьмі. Цікава, што па гэтым часе Брыль быў аўтарам аповяданняў належнай мастацкай вартасці – “Ветэрынар”, “Ліпа і клёнкі”, “Жыў-быў вожык”, “Сняжок і Волечка” і інш. Аднак талент Брыля адчуваць і расказваць пра дзяцінства відавочны не толькі ў гэтых аповяданнях або аповесцях “Сіročы хлеб”, “У сям’і”, “Гуртавое”, “Золак, убачаны здалёк” ці інш., якія становяцца аб’ектам навуковага даследавання часцей за ўсё. Лірычныя запісы розных гадоў – ад “Жмені сонечных промняў” да зборніка “Парастак” – істотна дапаўняюць мастацкі вобраз дзяцінства, створаны пісьменнікам.

Здольнасць разумець дзяцей так, як разумее іх свет, пачуцці, мысленне Янка Брыль, магла б стаць значным духоўным набыткам сучасніка. Свет дзяцінства ў пісьменніка жывы, зменлівы і непаўторны. Ён вельмі блізкі Брылю, таму што мае шмат агульнага з творчасцю, мастацтвам. І, магчыма, каштоўнасць дзіцячага пазнання свету прываблівае прэзакія якраз тым, што яно заснавана больш на пачуццёвым успрыманні, а гэта значыць, кожны раз індывідуальным, нечаканым і свежым. Трохгадовы Слава ў сваіх забавах заўсёды сур’ёзны, бо кожная з іх звязана з пазнаннем свету: “Спачатку ён набіраў у бутэльку вады, уважліва прыглядаючыся і прыслухоўваючыся да бурбалак, а потым падняў з пяску чыгунок-шчарбун, што даўно валяецца тут, на водмелі каля броду, дзе месца малечых гульняў на беразе і ў вадзе, і пачаў цяплява, з выглядам вучонага ў лабараторыі, выліваць у шчарбун з бутэлькі, а потым – з яго ў бутэльку...” [1, т. 5, с. 68]. У дзіцячай гульні, асабліва калі яна спрыяе растлумачванню з’яваў жыцця, праяўляецца назіральнасць, засяроджваецца ўвага на пэўных рэчах, дзіця вучыцца супастаўляць, аналізаваць, а гэта – характарыстыкі чалавечага мыслення. Думка аб праве маленства пазнаваць свет стане скразной у Брыля, вельмі выразна прагучыць, напрыклад, у лірычным аповяданні “На сцежцы – дзеці”.

Ёсць асаблівая радасць, а таму і адчуванне шчасця ў тым, як дзеці пазнаюць навакольны свет. І не толькі таму, што ім уласціва кожны раз нанова, эмацыянальна ярка, глыбока перажываць імгненні жыцця праз здзіўленне і радасць, а пісьменніку добра вядома “дзіцячая здольнасць ціха, паэтычна засяроджвацца на самым нязначным, самым звычайным” [1, т. 5, с. 77]. Важна і тое, што ў пазнанні свету дзецьмі такая сіла жыцця, якая мацней за ўсе страхі, умоўнасці, абмежаванні і штампы. Жыццё дарослых часта бывае пазбаўлена ўнутранай свабоды, непасрэднага праяўлення пачуццяў, а гэта значыць і радасці жыцця. Янка Брыль як ніхто гэта разумее, ён ціха радуецца, што яшчэ ўмее глядзець на свет дзіцячымі вачыма і не баіцца, перабіраючыся праз меліярацыйны роў у зараснікі дзядоўніку, каб палюбавацца прыродаю, што нехта зараз скажа: “Несалідна”. Слушна У. Калеснік зазначыў, што дзяцінства ўключана Брылём у “кантэкст агульначалавечай духоўнасці і выступае эталонам жывой душы, сімвалам вызвалення сусветнай душы з ланцугоў нізкіх рэфлексаў – страху і пагроз, агрэсіўнасці і падняволення” [2, с. 128].

У крытыцы адзначалася, што ў запісах Я. Брыля “столькі жывой непасрэднай радасці і эмацыянальнага ўзрушэння там, дзе ён сустракаецца з дзецьмі, захапляецца шчырай наіўнасцю і чысцінёй іх пачуццяў, даверлівасцю іх вачэй” [3, с. 148]. Для аўтара кожная хвіліна спасціжэння дзіцячай душы ёсць магчымасцю судакранання з вышэйшым характвам, свайго роду духоўным эталонам. Дзеці ў Брыля не церпяць хлусні і фальшу, гэта праўдасюкальнікі ў вялікім і складаным жыцці. Хлопчык піша пісьмо ў рэдакцыю, дзе расказвае, што іхні дырэктар, купіўшы цукерак на сабраныя дзецьмі грошы, забраў палову з іх сабе. Калі рэдакцыя на гэта ніяк не адрэагавала, хлопчык прысылае ў газету новы ліст, у якім расказвае пра вясну, калгас, а ў канцы змяшчае прыпіску: “А наш дырэктар усё ж такі злодзеі” [1, т. 5, с. 57].

Пэўна, мацней за ўсё здзіўляецца пісьменнік парадаксальнасці, нечаканай логіцы дзіцячага мыслення. Першакласніца на адрасаванае ёй пытанне “ты разумеш, што было б, калі б цябе ўбачыў індык?” (дзяўчынка апранута ва ўсё чырвонае) адказвае:

“А бык?”. Арыгінальная прапанова прагучала ў аднас жонкі Брыля ад маленькай польскай дзяўчынкі, якая, выконваючы па просьбе маці абавязкі гасціннай гаспадынькі і прыглядаючыся да незнаёмых гасцей, раптам запрасіла чужую цёцю пастаяць разам з ёю на галаве. “Я хацеў пачасаць ёй пятку”, – скажа хлопчык дзеду і дзядзьку, якія беглі не чуючы ног, каб забраць малога ад каня, што пасвіўся на росным вясковым лузе. Адкрыцці гэтыя бываюць непрадказальныя, будуцца на ўласцівых толькі дзецям асацыяцыях. Арыгінальнасць дзіцячага мыслення заўсёды выяўляецца праз вынаходніцтва – у думцы, вобразах, учынку. Адна малая, уволю пагасцяваўшы на вёсцы, раптам абвясціла, што будзе каровай, калі вырасце, каб усім даваць смачнае малако. Здзівіла аўтара сваімі нечаканымі высновамі трохгадовая Анечка: назіраючы, як старэйшая сястра прымярае новую рэч, яна мудра зазначыла: “От дзе рада, Галачка! А ўсё роўна ж я буду потым насіць!..” [1, т. 5, с. 74]. Аўтар схільны думаць, што дзеці валодаюць найўна-чыстай мудрасцю падсвядома. Трохгадовы хлопчык увесь час расказвае матулі пра сваю двухгадовую сяброўку. Мама пытаецца: “Ты любіш яе такую малую, смаркатую плаксу, зусім непрыгожую?”, а малы адказвае: “Яна прыгожая, бо я яе люблю!” [1, т. 5, с. 53].

Свет дзяцінства блізкі да свету чарадзейнай казкі, бо ў ім дамінуе бязмежная фантазія. Святое пачуццё дзіцячага даверу дарослыя здабываюць, калі самі ўмеюць вобразна ўяўляць. Дзяўчынка, якой падаравалі кацяня, падзялілася радасцю з родным дзядзькам. Той на наступны дзень пазваніў ёй ад імя кошкі-мамы, пацікавіўся, ці не сумуе кацяня. У аснове такой формы дыялогу з дзецьмі сапраўды ёсць паэзія. Творы Янкі Брыля пераканальна сведчаць, што тактоўныя паводзіны старэйшых, іх уменне знайсці адпаведны дзіцячай свядомасці спосаб зносінаў закладвае асновы духоўнага развіцця. Янка Брыль настойліва даводзіць, што дзецям патрэбна казка, якая, на яго думку, не разбураецца сапраўднасцю. Бацька раскажаў пяцігадоваму хлопчыку, што на самай справе Дзед Мароза не існуе. Вера ў цуд і казку ў дзіцячым узросце аказалася мацней за бацькаву праўду. Калі хлопчык падчас навагодняга свята ўбачыў, як пераапануты ў лісу дзядзька піў у буфэце піва, “аж хвост падрыгваў” [1, т. 5, с. 65], усё роўна потым расказваў пра пацешную вясёлую лісу, што танцавала з імі ў навагоднім карагодзе.

Некалі В. Ластоўскі ў артыкуле “Дзіцячы слоўнік” даводзіў, што дзіця ўзбагачае мову дарослых [4, с. 162]. Даспадобы дзіцячыя наватворы і Янку Брылю. Адна з дзвюх сястрычак звяртаецца да кабылы, што пасецца на выгане: “Коська, ідзі сюды! І з рыжыбяткам! Толькі не задаўляйце нас...” [1, т. 5, с. 71]. Як паўнаўладны рэфарматар уваходзіць у жыццё сям’і першы сыноў, прыдумаўшы сваю граматыку: “Валодзя хочаш спаць”, “Валодзя не хочаш есці”, “Валодзя пойдзеш на двор” [1, т. 5, с. 52].

Колер аўтарскіх пачуццяў відавочны пры стварэнні вобразаў дзяцей, а палітра эмоцый надзіва разнастайная. Мастацкі партрэт, часта лаканічны, з мастацкімі дэталямі, своеасаблівай сінтаксічнай інтанацыяй вельмі цэласна перадае характар. Адным словам аўтар выразна выяўляе не толькі знешні выгляд дзяцей, але і пэўныя рысы дзіцячай натуры. Напрыклад: “вушаты, з мілай мордачкай, трохгадовы ваяка”; “чырванашчокі, вочы блішчаць, рукі ўсе падрапаны да крыві”; “беленькі пярэднік, белыя шкарпэтакі ў басаножках, беленькі адмысловы бант, сама такая чыстая бялянчак”; “у Алесі румяныя, поўныя шчокі, а саліднасць – на пятым годзе – як у дарослай. Нават і хустка завязана “пад бараду”, як у бабулі-калгасніцы”; “тупае па дарожцы толькі ў трусіках, бела-пяшчотная, поўненькая”.

Можна пагадзіцца з празаікам, што кожнае дзіця – новае і непаўторнае выданне чалавека. Сустрэча з дзяцінствам спрыяе душэўнаму катарсісу, які так неабходны кожнаму чалавеку, а тым больш творцу: “Думаў пра абнаўленне душы самай высокай паэзіяй – паэзіяй маленства. Безліч граняў у гэтай паэзіі, як безліч сонечных промняў

і пырскаў расы ў гэтых промнях” [1, т. 5, с.78]. Дзяцінства – крыніца, якая вяртае абвостраны слых і зрок, чысціню ўспрымання, шматмернасць бачання. Можа з гэтай прычыны пісьменнік імкнецца зведаць як мага больш і пра сябе самога ад нараджэння: “Чыстага маленства, зусім без прымесі з пазнейшымі ўспамінамі, з расказамі старэйшых пра мяне, – няма. Я намагаюся яго дастаць і, як дастану, мне вельмі добра” [1, т. 5, с. 76]. Перажыць аўтарскае пранікненне ў чароўны свет маленства дае магчымасць наступны мастацкі эпізод. Гараджанін з малым сынам прыехалі ў вёску, дзе ў двары гойсае вясёлы “сабачы падлетак”, бо быў спушчаны нарэшце з ланцуга. Ён “паднімае карову”, “турбуе свінню”, якая “рохкае на яго, блазнюка”, кошка не вытрымлівае радасці сабакі, сіпіць і хоркае. І калі хлопчык назірае за ім, звонка смеючыся, то “пануры” бацька стаіць моўчкі, звыкла ўспрымаючы тое, што адбываецца. Але, нарэшце, і ён не вытрымлівае: пачынае моцна смяцца, калі кошка, ратуючыся ад сабакі, “абурана пырхнула, сіганула на плот”, “пачала хулігана адчытваць” [1, т. 5, с. 60]. Мініяцюра цікавая сваёй стылістыкай, рознымі планами выяўлення сітуацыі: вачыма аўтара, дзіцяці і бацькі. Аўтар з радасцю за героя адзначае, што і ў ім “прачнулася маленства”.

Адзін з вядучых мастацкіх вобразаў у лірычных запісах Янкі Брыля пра дзяцей – усмешка. Мілая, чыстая, звонкая дзіцячая ўсмешка асацыіруецца ў пісьменніка з катэгорыямі вечнасці, абсалютнага добра і з’яўляецца прыкметай не толькі шчаслівага маленства, але і трываласці жыцця, міру ў свеце. Дзіцячы смех аўтар называе самай міжнароднай музыкай. Узнікае думка аб тым, чаму за сімвал міру ўзяты голуб, а не рассмяянае дзіця. “Не наступаць на дзіцячы смех”, гэта значыць не пагарджаць дзецьмі, наказвае чытачам Брыль. У роздумах аўтара праяўляецца чалавечая і грамадзянская пазіцыя, той найвышэйшы гуманізм, якім пазначана сапраўдная літаратура.

Адчуць і зразумець вялікую радасць Брыля, якой ён дзяліўся з чытачом: “Захапляцца маленствам, наогул пачаткам жыцця, пісаць пра гэта – найцікавей” [1, т. 4, с. 258], настроіцца на адну хвалю роздуму з аўтарам – гэта значыць адкрыць найперш для сябе новыя вымярэнні духоўнага пачатку ў свеце, па-новаму паглядзець на праблемы адукацыі і выхавання, гістарычнага працэсу. Таму што ў брылёўскім выяўленні дзяцінства прысутнічаюць не толькі светлыя фарбы. Эвалюцыя мастацкага мыслення выказвае сябе ў пачуцці трывогі за лёс дзяцей, іх будучыню, святое, паводле пісьменніка, права маленства “свет пазнаваць”. Душа творцы не можа не рэагаваць на факты варожасці свету дарослых да свету дзяцей. Калі дзеці здзіўляюць адкрытасцю, праўдзівасцю і вялікай справядлівасцю, то жыццё дарослых часта характарызуецца абыякавасцю, агрэсіяй, маной. Недарэчная смерць школьніка пад коламі машыны... Непрыстойныя паводзіны чыноўніка – п’янага старшыні сельскага савета – перад дзецьмі ў школе... Пагарда да дзіцяці і нежаданне ўспрымаць яго як асобу... Вайна і дзеці... Чарнобыль... “Дзеці, мілыя дзеці – сведчанне вечнасці. А яны – паміраюць...” [5, с. 211], – адчайна ўсклікае аўтар. Усё, што звязана з праблемай знішчэння дзяцінства, выклікае ў пісьменніка невыказны боль.

Сучасная рэчаіснасць з уласцівымі ёй не толькі сацыяльна-эканамічнымі праблемамі, але і пераацэнкай каштоўнасцяў, зніжэннем ролі этычных і эстэтычных ідэалаў вылучае пытанні фарміравання духоўна-творчага пачатку асобы, выхавання новага пакалення і інш. Звыклы да радаснай сустрэчы з маленствам Брыль нечакана заўважае: “неяк па-новаму дзіўна, што вось і нельга прабіцца словамі з тых моў, якія ты ведаеш, у чыстую душу, якой любуешся праз дзіцячыя вочы, дзіцячую ўсмешку” [1, т. 5, с. 62]. Пісьменнік звяртае ўвагу на мастацкую якасць твораў для дзяцей, разважае пра сутнасць самой асобы пісьменніка, настаўніка і выхавачеля, пра спосабы кантакту з дзецьмі ў эпоху глабалізацыі. Актуальна гучаць сёння думкі Янкі Брыля аб тым, што ў канцы XX – пачатку XXI стагоддзяў чалавек зрабіў акцэнт на засваенні космасу, галактыкі, а павінен быў бы памятаць пра тое, што “на Зямлі яшчэ столькі

вялікай работы!..” [1, т. 5, с. 63]. Дзеці – менавіта той сусвет, які найперш патрабуе ўвагі і клопату. У апавяданні “На сцежцы – дзеці”, назва якога гучыць перасцярожліва, узнікае дакладны мастацкі вобраз “безабароннай” перад чалавекам зямной планеты. Аўтарам маштабна пастаўлена праблема культуры мыслення, культуры адносінаў да дзяцей, адказнасці за захаванне Зямлі і выхаванне жыхара будучыні.

Літаратура

1. Брыль, Я. Збор твораў: у 5 тамах / Я. Брыль. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1981.
2. Калеснік, У. Янка Брыль: нарыс жыцця і творчасці / У. Калеснік. – Мінск: Народная асвета, 1990. – 254с.
3. Вітка В. Урокі. Артыкулы, выступленні, нататкі / В. Вітка. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 319 с.
4. Ластоўскі, В. Бяздоннае багацце: Апавяданні, легенды, казкі, аповесці / В. Ластоўскі; Уклад. Я.Я. Янушкевіч, маст. Г.С.Хінка-Янушкевіч. – Мінск: Юнацтва, 2001. – 204 с.
5. Брыль, Я. Вячэрняе: Лірычныя запісы і мініяцюры / Я. Брыль. – Мінск: Юнацтва, 1994. - 350 с.

Коцевіч С.С. (Брест, Беларусь)

«ДОБРАЯ ПРАВДА» В ПОВЕСТЯХ А.Г. АЛЕКСИНА

В небольших по форме повестях, не отличающихся сюжетными коллизиями, критики, приверженцы социалистического реализма, в 70–80 годах прошлого века находили «мощь вместилища в них идей, событий, переживаний». Это было в духе того времени, в котором выросло моё поколение. Но, случайно вернувшись к повестям А.Алексина через тридцать лет, не хочется их связывать с какой-то «мощью», они, скорее, нравственно очищают, как, к примеру, военная повесть «В тылу как в тылу» и семейные повести «Раздел имущества», «А тем временем где-то», «Безумная Евдокия», «Мой брат играет на кларнете».

Герой повести « В тылу как в тылу», Дима Тихомиров, ныне уже взрослый, приехал на могилы матери и друга их семьи Николая Евдокимовича. Приехал в уральский город, вблизи которого в сорок первом году развернулась гигантская оборонная стройка. Здесь в тылу, как на фронте, погибли его красавица мама и друг семьи – Николай Евдокимович, по прозвищу Подкидыш. И вся повесть представляется нам как воспоминания Димы Тихомирова.

Если бы А. Алексин написал только это произведение, имя писателя и тогда сохранила бы история русской советской литературы. В повести рассказывается о судьбах простых русских людей, находящихся в годы военного лихолетья в эвакуации. Там кипит работа на оборонном заводе и крупном строительном объекте, на которых трудятся и местные жители, и эвакуированная «московская интеллигенция»; и взрослые, и старики, и подростки, которые у станка очень рано повзрослели. После работы эвакуированные приходят в «многоквартирный» холодный барак, где функцию стены или перегородки выполняет «старый, облысевший ковёр – озеро с лебедями». Там протекает их жизнь, там случаются недолгие часы отдыха, там они обмениваются новостями, верят в Победу и ждут окончания войны.

Алексин не описывает подробности неистового труда, превзошедшего все человеческие возможности. Действие его повести происходит главным образом в разгороженном простынями и ковриками бараке, в комнатке одорукого папы Кузи, в госпитальной палате, а до этого – в вагоне-теплушке, в грузовике. Алексин как бы сохраняет в памяти бывшего одиннадцатилетнего мальчика образы героев этого великого труда: привычки, любимые слова, черты их обликов. Эта память так мучительна, так ярка.